

УДК 159.9: 658.311.44

В. І. Пасічник

О. М. Керницький

О. О. Єсіпова

ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСТУПНИКА КОМАНДИРА ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПО РОБОТІ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На основі проведених теоретичних та емпіричних досліджень наведено професіографічний аналіз діяльності заступника командира військової частини Національної гвардії України по роботі з особовим складом (ЗКВЧ НГУ по РОС). Подана інформація розкриває зміст та особливості діяльності ЗКВЧ по РОС, основні умови реалізації цієї діяльності, психологічні компоненти забезпечення успішності виконання професійних завдань досліджуванним фахівцем, основні показники ефективності його роботи на посаді, найбільш професійно важливі якості та основні протипоказання до виконання професійних обов'язків, критерії та відповідні їм показники успішності його професіоналізації. Визначено можливості використання зазначеного матеріалу для підвищення якості професійної підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення оперативного рівня.

К л ю ч о в і с л о в а : діяльність, професіографічний аналіз діяльності, професіоналізація, професійна компетентність, професійна підготовка, професійно важливі якості.

Постановка проблеми. Теперішня суспільно-політична ситуація в Україні, участь особового складу Національної гвардії України (НГУ) у відбитті широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти нашої країни висувають підвищені вимоги до діяльності заступника командира військової частини НГУ по роботі з особовим складом (ЗКВЧ НГУ по РОС). Ця посадова особа відіграє провідну роль у здійсненні одного з основних видів всебічного забезпечення службово-бойової діяльності (СБД) особового складу військової частини НГУ – морально-психологічного забезпечення (МПЗ). ЗКВЧ НГУ по РОС відповідає за організацію та методичне забезпечення заходів, спрямованих на досягнення та підтримання належного морально-психологічного стану особового складу як основної умови ефективного виконання ним службово-бойових завдань за призначенням.

Діяльність гвардії свідчить, що функції та завдання, які покладаються на зазначеного суб'єкта морально-психологічного забезпечення та безпосередньо очолюваний ним орган по роботі з особовим складом військової частини НГУ, сьогодні не можуть бути повністю та якісно реалізовані іншими суб'єктами військово-соціального управління, а його професіоналізм та особиста позиція напряму визначають характер соціально-психологічного клімату у військовому колективі. Як зазначає В. В. Ягупов, вказана посадова особа є представником органу, що поширює загальнонаціональне виховне середовище на військову організацію та призначений для організації і проведення роботи щодо формування й розвитку у військовослужбовців професійно необхідних психічних якостей, моральної свідомості та самосвідомості, особистої відповідальності за виконання функціональних і службових обов'язків, високої духовної культури, почуття патріотизму, а також здійснення заходів соціального захисту їх прав і свобод, що має забезпечувати високу бойову готовність до виконання поставлених завдань, зміцнення військової дисципліни та правопорядку, згуртування військових колективів [1].

Вивчення керівних документів, посадових обов'язків, які регламентують діяльність за посадою ЗКВЧ НГУ по РОС, та практики реалізації ними своїх службових функцій свідчать, що за своїми ознаками така діяльність у загальному плані є поліфункціональною. Всі функції професійної

діяльності досліджуваного фахівця МПЗ між собою тісно пов'язані, окремі компоненти однієї функції належать одночасно й іншим. Відповідно цілі, завдання і зміст формування професійної компетентності ЗКВЧ НГУ по РОС визначаються через аналіз його діяльності за посадою як різновиду соціального управління та військової діяльності, спрямованої на реалізацію послідовного психолого-педагогічного впливу на особовий склад у мирний і воєнний час.

Вивчення сучасної практики виконання військовими частинами НГУ службово-бойових та бойових завдань свідчить також про актуалізацію процесів перебудови підходів до здійснення і оновлення змісту МПЗ СБД, а це своєю чергою визначає необхідність переосмислення та корегування вимог до ЗКВЧ НГУ по РОС і рівня їх професійної компетентності, зокрема з урахуванням перспектив євроатлантичної інтеграції нашої країни та переходу НГУ на стандарти НАТО. Відтак має відбуватися корекція і у змісті професійної підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення СБД НГУ під час здобуття ними вищої освіти оперативного рівня для досягнення відповідності сформованих у них компетентностей сучасним потребам практики НГУ та перспективам її подальшої розбудови. Професійні компетентності здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня мають дозволити йому ефективно виконувати обов'язки на посаді заступника командира військової частини по роботі з особовим складом, на яку він може бути призначений по закінченні навчання на оперативному факультеті Національної академії Національної гвардії України (НА НГУ). Тобто він має бути здатним якісно реалізовувати свою діяльність на цій посаді в усій сукупності її широких соціальних зв'язків, усвідомлювати визначені до неї та її суб'єкта вимоги, розуміти зміст і специфіку виконання професійних завдань та бути готовим вирішувати їх у різноманітних умовах, а також орієнтуватися у психолого-педагогічних аспектах забезпечення ефективності професійних дій підлеглого особового складу. Для цього у процесі його професійної підготовки на необхідному рівні мають бути сформовані всі професійно значимі знання, уміння і навички, а також професійно важливі якості, норми поведінки і ціннісні орієнтири особистості.

Проведений аналіз наукових досліджень показав, що вихідним етапом вирішення методологічних, методичних та організаційних питань удосконалення професіоналізації фахівця має бути психологічне вивчення конкретного виду його професійної діяльності й визначення вимог до нього як суб'єкта праці [2 – 5]. Отже, для вдосконалення професійної підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення СБД НГУ при здобутті ними вищої освіти оперативного рівня у НА НГУ доцільно скористатись професіографічним аналізом діяльності ЗКВЧ НГУ по РОС. Саме професіографічний аналіз діяльності спрямований на виявлення комплексу різнобічних вимог до якостей та характеристик людини, необхідних для успішного оволодіння цією діяльністю в найкоротший термін і подальшого ефективного її здійснення.

Таким чином, підвищення і оновлення вимог до змісту та якості діяльності ЗКВЧ НГУ по РОС, а також необхідність удосконалення процесу професійної підготовки здобувачів вищої освіти до виконання обов'язків на зазначеній посаді актуалізують доцільність проведення професіографічного аналізу такої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні маємо значну кількість наукових праць з дослідження особливостей професійного розвитку, професійного вдосконалювання та забезпечення ефективності професійної діяльності військових фахівців різних спеціальностей.

У працях низки вітчизняних науковців за допомогою методу професіографії встановлювались особливості професійної діяльності військовослужбовців окремих спеціальностей, визначались психологічні механізми вдосконалювання процесу професіоналізації військових фахівців, компоненти формування їх професійної компетентності, а також психологічні аспекти забезпечення успішності їх адаптації та самостійного виконання професійних функцій в особливих та екстремальних умовах [6 – 9].

Професіографічний аналіз діяльності різних військових фахівців широко використовували у своїх дослідженнях науковці НА НГУ [2, 10, 11, 12]. На цій основі ними вивчались питання забезпечення професійної придатності фахівців, успішності засвоєння ними професійних знань і формування вмій реалізації професійних функцій як у звичайних, так і особливих умовах, розвитку професійно важливих якостей, моніторингу успішності їх професійного становлення й забезпечення надійності діяльності тощо.

Водночас аналіз наукових джерел показує, що бракує комплексних та ґрунтовних досліджень особливостей здійснення процесу професіоналізації фахівців морально-психологічного забезпечення у сучасних умовах. Лише у декількох працях дослідниками обґрунтовано шляхи реалізації

перспективної моделі фахівця морально-психологічного забезпечення та психолого-педагогічні умови вдосконалення процесу його професіоналізації [13, 14]. При цьому професіографічний аналіз діяльності ЗКВЧ НГУ по РОС та можливості його використання для удосконалення професійної підготовки здобувачів вищої освіти дотепер не були цілісно та системно розкриті у наукових дослідженнях. Усе вказане і визначило мету дослідження.

Мета статті: на основі проведених теоретичних та емпіричних досліджень здійснити професіографічний аналіз діяльності ЗКВЧ НГУ по РОС та розкрити можливості його використання у процесі вдосконалення професійної підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи сутність професіографії як методу психологічного вивчення професійної діяльності, М. В. Макаренко зазначає, що він полягає в цілеспрямованому, організованому процесі збирання та аналізу інформації щодо оцінки значущості різних фізіологічних, гігієнічних, ергономічних, соціально-психологічних та інших аспектів конкретної праці певного фахівця [15]. З цією метою використовуються: вивчення наукової літератури, службових документів (інструкцій, настанов, керівництв з експлуатації технічних засобів, нормативних документів з підготовки та визначення рівня кваліфікації фахівців тощо), що характеризують особливості праці фахівця, проведення опитувань експертів, спостереження та експеримент, які доповнюються об'єктивною реєстрацією робочих операцій, оцінюванням функціонального стану організму працюючих, різними формами самоспостереження й самозвіту та ін.

У нашому випадку професіографічний аналіз діяльності за посадою ЗКВЧ НГУ по РОС ґрунтувався на застосуванні комплексу методів, що включав: аналіз документів, анкетування та опитування (за розробленими авторськими анкетою і опитувальником), експертне оцінювання, бесіду, спостереження, аналітичну професіографію. Як носії важливої інформації у ході дослідження були задіяні 60 старших офіцерів НГУ (особи, які перебувають чи певний час перебували на посаді ЗКВЧ НГУ по РОС, їх командири та безпосередні підлеглі з органів по РОС).

Використання зазначених методів було необхідне:

- для встановлення мети, завдань та змісту професійної діяльності вказаної посадової особи;
- визначення основних функцій діяльності за посадою ЗКВЧ НГУ по РОС;
- конкретизації системи необхідних знань, умінь і навичок, основних вимог до зазначених фахівців МПЗ;
- встановлення специфіки умов та характеру їх праці.

Основним критерієм відбору документів визначалася їх значущість як джерела інформації про різні сторони, властивості та умови професійної діяльності досліджуваного фахівця. Дані, отримані в результаті вивчення документів, доповнювалися й корегувалися за допомогою матеріалів аналізу літератури, бесід, опитувань, спостережень. Це своєю чергою дало можливість краще усвідомити причини успіху і труднощів в оволодінні зазначеною діяльністю, а також чіткіше виявити її психологічну структуру.

Психологічне вивчення професійної діяльності ЗКВЧ НГУ по РОС проводилось у два етапи: її змістовно-функціональний та функціонально-психологічний аналіз. У ході цих етапів визначалися зміст і структурні компоненти діяльності фахівців МПЗ, виявлялися головні передумови успішності роботи й умови, які позитивно та негативно впливають на якість реалізації професійних функцій вказаного військового фахівця, встановлювався комплекс особистісних змінних психологічної природи, які обумовлюють ефективність його професійної діяльності, тобто є професійно важливими якостями.

Проведені дослідження дозволили отримати достатній набір професіографічної інформації для розроблення професіограми – комплексного, систематизованого, різнобічного опису професійної діяльності ЗКВЧ НГУ по РОС, призначеного для вивчення його праці й використання у процесі професіоналізації, та психограми, що є складовою професіограми. При цьому професіограма дає змогу сформулювати нормативні вимоги до фахівця, а психограма – вимоги до його психічних процесів і психологічних якостей, які обумовлюють ефективність професійної діяльності [12]. Оскільки зазначені професіограма та психограма є значним за обсягом масивом інформації, що не може бути повністю презентований у науковій статті, наведені лише основні аспекти професіографічного аналізу діяльності за посадою ЗКВЧ НГУ по РОС згідно з сучасними поглядами науковців на структуру та зміст професіограми.

Посадові обов'язки та компетенції ЗКВЧ НГУ по РОС достатньо повно визначені у Статутах Збройних сил України та керівних документах Міністерства оборони України, Міністерства

внутрішніх справ України, Національної гвардії України, які формують широкий масив вимог до діяльності на посаді та особистості цього суб'єкта військово-соціального управління. Узагальнено можна зазначити, що у мирний та воєнний час ця посадова особа відповідає: за організацію, методичне забезпечення та реалізацію заходів за усіма складовими морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військової частини НГУ та за всіма напрямками роботи з особовим складом; вироблення ефективних управлінських рішень щодо проведення заходів морально-психологічного забезпечення бойової і мобілізаційної готовності військової частини; здійснення організаційних та психолого-педагогічних впливів щодо формування високого рівня морально-психологічного стану особового складу, забезпечення його психологічної безпеки та підтримання психічного і соматичного здоров'я, розвитку у військовослужбовців професійно необхідних психологічних якостей, моральної свідомості, зміцнення військової дисципліни та правопорядку, згуртування військових колективів; за належний рівень особистої бойової підготовленості та бойової підготовленості підпорядкованого особового складу; за збереження і підтримання експлуатаційних властивостей закріплених озброєння, техніки та майна.

ЗКВЧ НГУ по РОС має відповідати вимогам до його військово-професійної кваліфікації і мати сформоване широке коло загальних, військово-професійних за спеціальністю та військово-спеціальних за спеціалізацією компетентностей, системно визначених у освітньо-професійній програмі з підготовки фахівця МПЗ другого (магістерського) рівня вищої освіти.

За бойовими, моральними та індивідуальними якостями ЗКВЧ НГУ по РОС повинен:

– бути взірцем для всього особового складу військової частини щодо патріотичного відстоювання інтересів країни та самовідданого служіння українському народові, прояву культури поведінки і спілкування, стійкості і рішучості у боротьбі з ворогами Української держави, сприяти підвищенню ефективності та авторитету у військовому колективі своєї військово-професійної діяльності;

– бути підготовленим до активної військово-професійної діяльності, спрямованої на захист Батьківщини, мати розвинену потребу в безперервному інтелектуальному, духовному, моральному і фізичному удосконалюванні;

– мати глибокі військово-професійні знання і сформовані уміння, високі морально-бойові якості та стійку потребу у будь-якій обстановці зберігати вірність військовому обов'язку і Військовій присязі;

– бути здатним швидко адаптуватися до будь-якої службової обстановки, на сучасному рівні виконувати посадові обов'язки і безперервно удосконалювати свої професійні якості.

Загальними ознаками діяльності на посаді досліджуваного фахівця визначені такі:

– соціальна обумовленість і регламентованість його військової праці законодавством, статутами, наказами, розпорядженнями тощо;

– поліфункціональність, яка виявляється у сполученні різноманітних функцій, завдань і функціональних обов'язків;

– комплексність, що зумовлена одночасною достатньо інтенсивною залученістю військовослужбовця у процесі професійної діяльності практично в усі системи праці: «людина – людина» (є пріоритетною, оскільки зазначений фахівець займається безпосередньою управлінською та психолого-педагогічною роботою з персоналом і в його підпорядкуванні є особовий склад), «людина – техніка (озброєння)», «людина – знакова система» тощо;

– наявність елементів екстремальності при виконанні функціональних обов'язків;

– індивідуально-колективний характер праці.

Основними видами військово-професійної діяльності ЗКВЧ НГУ по РОС є: педагогічна, соціально-правова, психологічна та управлінська. Результати проведеного авторами дослідження свідчать, що успішна реалізація цією посадовою особою педагогічної діяльності можлива за наявності високого рівня розвитку моральних і вольових якостей, інтелектуальних і комунікативних здібностей, мисленневих операцій, методичної грамотності, емоційної стійкості та інших характеристик. Педагогічні уміння фахівця мають бути надійно сформовані та виявлятися у його діяльності за будь-яких умов і обставин.

Соціально-правова діяльність вимагає від фахівця високого рівня правової компетентності, сформованості широкого кругозору, знань у сфері військового законодавства, соціальної психології та умінь налагодження співпраці з соціальними інститутами, суспільними організаціями, місцевими органами влади; спрямованості на реалізацію принципів соціальної справедливості, відстоювання законних прав підлеглих, розвиненості вольових процесів, здатності до співпраці і взаємодії,

максимальної розумової продуктивності у вирішенні існуючих проблем.

Успішна психологічна робота ЗКВЧ НГУ по РОС можлива за умов розуміння її організаційного та методичного підґрунтя, сформованості значного обсягу психологічних знань, чіткого виконання відповідних морально-етичних норм щодо використання психологічної інформації, володіння ефективними прийомами та техніками психологічного впливу на особистість та групу, наявності високого рівня розвитку креативного підходу в роботі, комунікабельності, відповідальності, емоційної стійкості, здатності налагоджувати ефективну взаємодію з посадовими особами при вирішенні психологічних проблем військовослужбовців.

Управлінська діяльність якісно реалізується за наявності організаторських здібностей, практичності й прогностичності мислення фахівця, достатньої розвиненості регулятивних процесів, здатності до аналізу, синтезу та узагальнення інформації, сформованості командно-методичних навичок, уміння грамотно керуватися вимогами чинного законодавства у організації та здійсненні професійної діяльності тощо.

Для виконання ЗКВЧ НГУ по РОС професійних завдань необхідно правильно визначати головні напрямки роботи, виявляти ключові проблеми та використовувати оптимальну технологію професійної діяльності, систематизувати, узагальнювати, коригувати й контролювати результати праці. Високий рівень інформаційної насиченості діяльності цього фахівця висуває спеціальні вимоги до його мнемічних процесів, здатності системно організувати зберігання та використання наявних носіїв інформації, до забезпечення збереження конфіденційної та грифованої інформації, а також до його технічної грамотності щодо експлуатації наявних технічних засобів виховання і оргтехніки.

Професійна інформація ЗКВЧ НГУ по РОС переважно надходить за допомогою зорового і слухового аналізаторів. До найбільш важливих сенсорно-перцептивних властивостей досліджуваного фахівця належать:

- швидке сприйняття і розуміння усного мовлення;
- точність соціальної перцепції;
- аналітико-синтетичний стиль індивідуального сприйняття інформації;
- оперативне візуальне сприйняття змін у стані об'єкта психолого-педагогічного впливу.

У засвоєнні інформації й прийнятті рішень відіграють значиму роль різні види пам'яті та мислення. Відповідно висуваються вимоги до пам'яті, мислення та уваги досліджуваного фахівця:

- швидке запам'ятовування інформації;
- тривале збереження інформації в пам'яті;
- високий рівень мобілізаційної готовності пам'яті;
- стійкість продуктивності мислення при виконанні декількох завдань;
- системність, комплексність, критичність та оперативність мислення;
- селективність і вибірковість осмислення інформації в умовах високої інформаційної насиченості, уміння виділяти головне і відфільтровувати другорядне;
- високий рівень активності та стійкості уваги.

Найважливішими якостями такого мислення є:

- уміння виділити в інформації істотне, головне, необхідне для виконання певного завдання;
- здатність прийняти рішення в дуже короткий термін чи за недостатності необхідної інформації;
- уміння діяти нешаблонно, швидко приймати рішення в обстановці, що змінюється;
- стійкість до напруженої і тривалої розумової діяльності;
- спроможність бачити кілька можливих шляхів розв'язання проблеми і вибирати найбільш ефективний (здатність розглядати проблему з різних позицій).

Залежно від умов реалізації службових функцій ЗКВЧ по РОС розрізняють два періоди: повсякденна діяльність у звичайних умовах і виконання службових завдань в екстремальних умовах. Аналізуючи працю зазначеної посадової особи у повсякденних умовах, необхідно зазначити, що вона відбувається в умовах комбінованого впливу різноманітних несприятливих факторів (соціальних, психофізіологічних, соціально-психологічних та ін.), що може призводити до значного зниження працездатності й ефективності діяльності. Тому важливою особистісно-професійною характеристикою досліджуваного фахівця є уміння зберігати активну працездатність в умовах втоми, емоційного стресу і дефіциту часу.

Для професійної діяльності ЗКВЧ по РОС у бойових умовах чи умовах, наближених до бойової обстановки, характерні значні психоемоційні навантаження, які безпосередньо відбиваються на якості професійної діяльності, функціональному стані зазначеного військовослужбовця. Тому у процесі його

професіоналізації необхідно враховувати індивідуальні реакції організму на вплив різних екстремальних факторів та умов праці в обстановці, максимально наближеній до бойової. Слід звертати особливу увагу на попередження наслідків негативних функціональних станів, особливо таких як хронічна втома, нервово-психічна напруга тощо.

Провідна роль у формуванні надійності службово-бойової діяльності ЗКВЧ по РОС належить розвитку мотивації до здійснюваної діяльності, навичок саморегуляції і самоконтролю, емоційно-вольової стійкості до впливу стрес-факторів, супроводжуючих діяльність.

Як свідчать проведені дослідження, подоланню негативних станів найбільше сприяють такі психологічні якості та психофізіологічні властивості цього фахівця:

- оптимізм, відсутність шкідливих звичок, гарний фізичний стан;
- висока активність, енергійність, працездатність, сила і лабільність нервових процесів;
- здатність до саморегуляції та самоконтролю;
- уміння витримувати значні фізичні навантаження, психофізіологічна стійкість;
- оптимальний рівень особистісної тривожності;
- адаптивність.

У ході проведеного дослідження встановлено основні показники ефективності роботи ЗКВЧ по РОС:

- ступінь повноти та рівень якості виконання службово-бойових (бойових) завдань за посадою особисто фахівцем та безпосередньо підпорядкованим йому підрозділом;
- рівень морально-психологічного стану, військової дисципліни, правопорядку та згуртованості підлеглого особового складу і ступінь впливу на них зазначеного фахівця;
- рівень відповідності змістовної, організаційної та методичної складових проведення психолого-педагогічної роботи фахівцем вимогам керівних документів;
- рівень професійно-психологічної підготовленості фахівця до виконання ним посадових обов'язків за призначенням та навчальна успішність з дисциплін професійної підготовки;
- ступінь прояву у повсякденній практиці особистої дисциплінованості, організованості, принциповості та моральної взірцевості фахівця;
- рівень його здатності практично організовувати діяльність підлеглих та мобілізувати їх на виконання поставлених завдань;
- ступінь спрямованості фахівця на підвищення професійної майстерності, вдосконалення професійно важливих якостей – своїх та підлеглих;
- кількість та характер правопорушень, травмувань, порушень мір безпеки, а також порушень правил експлуатації та технічного обслуговування техніки й озброєння підлеглим особовим складом;
- досягнення нормативних показників дій підлеглого особового складу при виконанні завдань за призначенням, зокрема при приведенні у вищі ступені бойової готовності.

Основними характеристиками умов військово-професійної діяльності ЗКВЧ по РОС є:

- часта різка зміна характеристик діяльності – від монотонної до активної, від сидячої до рухомої, від денної до нічної, від виконання алгоритмізованих стандартних завдань до дій у нестандартних ситуаціях, що потребує здатності до швидкої адаптації та переналаштування всіх систем організму;
- необхідність сформованості умінь швидкої та активної мобілізації організму на виконання професійних завдань, пов'язаних із тривалим напруженням психіки;
- пріоритетна важливість емоційно-вольової стійкості фахівця для забезпечення гальмування небажаних емоційних проявів та спонтанних дій у ризиконебезпечних ситуаціях та ін.

ЗКВЧ по РОС є представником комунікативних професій, для яких характерний розвиток синдрому «вигорання». Професійне «вигорання» – це емоційне виснаження, що виникає на фоні стресу, спричиненого міжособистісним спілкуванням [16]. Професійне «вигорання» може призводити до хронічних астеничних станів, депресії, психосоматичних порушень, зниження професійної активності та продуктивності праці тощо.

Вказане визначає необхідність компетентного підходу ЗКВЧ по РОС до профілактики цього негативного явища, усвідомлення ним необхідності протидії професійній деформації, використання особистих технік попередження професійного «вигорання» і боротьби зі стресами.

Посадові стосунки досліджуваного фахівця у ході виконання службових завдань реалізуються як з командиром військової частини та його заступниками, так і з начальниками служб і підрозділів, посадовими особами органів по РОС, а також з усім підлеглим особовим складом. Психологічними якостями ЗКВЧ по РОС, необхідними для забезпечення оптимальної системи внутрішньокolleктивних

зв'язків визначено:

- високий рівень відповідальності;
- адекватне розуміння і освоєння ним своєї соціальної ролі;
- самовладання, витримка і високий рівень самоконтролю;
- уміння правильно оцінювати колег, виявляти їх сильні і слабкі сторони;
- уміння узгоджувати свої дії з діями інших людей;
- тактовність та справедливість;
- культура спілкування з членами колективу;
- уміння чітко та лаконічно висловлюватись письмово та усно.

Характер мовної поведінки при виконанні типових завдань досліджуваним фахівцем вимагає:

- хорошої дикції, виразної мови, відсутності дефектів мови;
- оптимальної експресивності, відповідності мовлення рівню розвитку та психологічним особливостям об'єкта вербального впливу;
- здатності чітко, лаконічно формулювати повідомлення письмово та усно.

Основними протипоказаннями до виконання професійних обов'язків ЗКВЧ по РОС визначено такі:

- невміння офіцера переборювати страх під час діяльності в складних умовах; недостатня особиста дисциплінованість та відповідальність; низькі моральні якості; слабкий адаптаційний потенціал; підвищена тривожність та емоційність; швидка стомлюваність; домінування установок на застосування вербальної агресії; надмірна довірливість та сугестивність; імпульсивність та самовпевненість; непередбачливість, неврівноваженість та непослідовність дій і вчинків; нездатність до професійного навчання та недостатній розвиток пам'яті, уваги, логічного мислення; необ'єктивність оцінювання своєї професійної діяльності;

– несприятливі соціально-психологічні фактори: аутистичні і надцінні захоплення й інтереси; наявність асоціальних контактів; побутове зловживання алкоголем, вживання наркотиків, токсичних речовин та немедичних психотропів; нестриманість, замкнутість; висока конфліктність та агресивність;

– неоптимальність мотивації обрання виду професійної діяльності: надцінна налаштованість на виконання завдань соціальної місії; відсутність свідомого бажання опанування цією діяльністю; реалізація корисливої мети й ін.;

– наявність аутоагресивних форм поведінки, афективність; підвищена емоційна чутливість; негативізм, вразливість; безініціативність;

– низький рівень інтелектуального розвитку: примітивність мислення, обмеженість світогляду, замалий обсяг загальноосвітніх знань та словникового запасу.

У ході розроблення психограми як складової професіограми узагальненими найбільш професійно важливими якостями досліджуваного фахівця визначено: практичний інтелект та його характеристики; професійна мотивація та військово-професійна спрямованість; нервово-психічна стійкість та адаптивність; комунікативні та організаторські здібності; здатність до адекватної управлінської взаємодії.

Отримані результати психодіагностичного дослідження сформованості найбільш професійно важливих якостей у двадцяти успішних ЗКВЧ НГУ по РОС, яке проведене авторами для визначення показників за шкалами методик, використаних у психограмі, свідчать, що для забезпечення високої ефективності професійної діяльності необхідні: поєднання високих показників здатності до навчання, загальної професійної компетентності з надійністю реалізації когнітивної функції у стресових умовах; спрямованість на цілі і завдання професії, на розвиток і самовдосконалення в особистісній і професійній сферах та на розвиток міжособистісних стосунків; розвиненість комунікативних здібностей, здатність поєднувати нормативність (моральність) у стосунках, толерантність до недоліків інших з демонстрацією впевненості при реалізації владних повноважень; поєднання достатньої чутливості до зовнішньої стимуляції для вироблення адекватного способу реагування зі стійкістю до тривалих стресових впливів, а також поєднання здатності додержання напрацьованого алгоритму дій, який довів свою ефективність, зі здатністю діяти гнучко у непередбачуваних ситуаціях.

Зазначені положення мають бути усвідомлені, як суб'єктами навчально-виховного процесу ВВНЗ для якісного здійснення психолого-педагогічного супроводу процесу професіоналізації майбутніх ЗКВЧ НГУ по РОС, так і ними самими для реалізації програми професійного самовдосконалення.

З проведеного дослідження особливостей професійної діяльності зазначеного фахівця було встановлено, що головним підсумком і новоутворенням етапу навчання у ВВНЗ здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти є досягнення фахівцем МПЗ необхідного рівня професійної продуктивності, професійної ідентичності і професійної зрілості для успішної реалізації посадових обов'язків на посаді ЗКВЧ НГУ по РОС. Відповідно критеріями успішності їх професіоналізації слід розглядати зазначені професійну продуктивність, професійну ідентичність і професійну зрілість, а основними показниками, які конкретизують ці критерії, доцільно визначити такі.

Стосовно професійної продуктивності:

– сформованість умінь реалізації посадових функцій за фахом, командно-методичних навичок, а також спроможність якісно і впевнено виконувати функціональні обов'язки у обсязі посади ЗКЧ по РОС під час проходження практик і стажувань;

– особиста успішність слухача з навчальних дисциплін, виконання завдань командно-штабних та інших навчань;

– якість виконання службових завдань, зокрема очолюваною ним групою військовослужбовців, без надмірного психофізіологічного перенапруження чи виснаження, без виникнення з його вини передумов для фізичного та психічного травмування підлеглих, порушень чинного законодавства не лише у штатних ситуаціях, а й у особливих умовах.

Стосовно професійної ідентичності:

– усвідомленість змісту майбутньої професійної діяльності, тобто сформованість об'єктивних комплексних уявлень про систему професійних функцій ЗКЧ НГУ по РОС, про сутність завдань з реалізації своєї соціальної ролі як військового керівника, військовослужбовця НГУ, а також суб'єкта навчально-виховного процесу підлеглих, носія військово-професійних норм і цінностей;

– професійна мотивація досягнення високого рівня професійної продуктивності;

– задоволеність професійною діяльністю, рівень оцінювання значущості професії як засобу реалізації своїх актуальних потреб.

Стосовно професійної зрілості:

– стійка соціально-професійна спрямованість на вдосконалення професійної компетентності, усвідомленість професійних вимог щодо реалізації службових функцій та своїх професійних можливостей, сильних і слабких сторін;

– розвиток професійно важливих якостей;

– здатність до встановлення оптимальної міжособистісної взаємодії і впливу на соціально-психологічний клімат у колективі, до саморегуляції, та швидкої професійної адаптації.

Названі критерії та показники є основою реалізації психологічного моніторингу успішності професіоналізації фахівця МПЗ оперативного рівня та його підготовленості до виконання обов'язків за посадою ЗКЧ НГУ по РОС. Матеріали цього моніторингу є основою для розроблення методичних рекомендацій щодо вдосконалення навчального процесу та психолого-педагогічної роботи зі здобувачами вищої освіти і проведення організаційних заходів з метою досягнення необхідного рівня їх професійної компетентності.

Таким чином, подана інформація дозволяє отримати чіткі уявлення про зміст та особливості діяльності ЗКВЧ по РОС, вимоги до його особистості щодо успішності її здійснення та доцільні шляхи формування його професійної компетентності і може бути використана у професійному психологічному відборі та подальшій професійній підготовці таких фахівців. Тобто наведений професіографічний аналіз діяльності ЗКВЧ по РОС є засобом, який допомагає забезпечити обґрунтованість та доцільність відбору кандидатів на навчання і здійснення такої професійної діяльності, прогнозувати ступінь успішності їх професіогенезу та вдосконалювати професійну підготовку досліджуваних військових фахівців як на етапі навчання у ВВНЗ, так і у самостійній професійній діяльності.

Висновки

1. На основі проведених теоретичних та емпіричних досліджень у цілісному та системному вигляді наведено професіографічний аналіз діяльності заступника командира військової частини Національної гвардії України по роботі з особовим складом. Подана дослідницька інформація дозволяє отримати чіткі уявлення про зміст та особливості діяльності ЗКВЧ по РОС, вимоги до нього щодо успішності її здійснення та доцільні шляхи формування його професійної компетентності, а

також є певним підґрунтям для здійснення актуальних інновацій у контексті реформування морально-психологічного забезпечення діяльності формувань НГУ і переходу на стандарти НАТО.

2. Наведений масив дослідницьких даних щодо загальних ознак та видів військово-професійної діяльності ЗКВЧ НГУ по РОС, основних характеристик умов реалізації цієї діяльності, психологічних компонентів забезпечення успішності виконання професійних завдань досліджуваним фахівцем, основних показників ефективності його роботи на посаді, найбільш професійно важливих якостей та основних протипоказань до виконання професійних обов'язків, критеріїв та відповідних ним показників успішності професіоналізації може бути використаний в інтересах підвищення якості професійно-психологічного відбору та подальшої професійної підготовки фахівців МПЗ оперативного рівня.

3. Визначені у ході дослідження критерії та відповідні їм основні показники успішності професіоналізації фахівця МПЗ оперативного рівня є основою реалізації психологічного моніторингу його підготовленості до виконання обов'язків за посадою ЗКЧ НГУ по РОС.

4. Перспективним напрямком подальших досліджень є визначення масиву найбільш значимих соціально-психологічних детермінант професійного становлення ЗКЧ НГУ по РОС.

Перелік джерел посилання

1. Ягулов В. В. Військова психологія : підручник. Київ : Тандем, 2004. 656 с.
2. Приходько І. І. Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України : монографія. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2008. 190 с.
3. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : монографія. Київ : Золоті ворота, 2012. 463 с.
4. Траверсе Т. М. Психологія праці : навч.-метод. посіб. Київ : Ін-т післядипломної освіти Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2004. 116 с.
5. Кокун О. М. Психологія професійного становлення : монографія. Київ : Інформ.-аналіт. агенство, 2012. 200 с.
6. Психологія професійної діяльності офіцера : підручник / В. Г. Кремень та ін. Хмельницький : АПВУ, 1999. 464 с.
7. Стасюк В. В. Військова психологія видородової діяльності : підручник. Київ : Золоті ворота, 2012. 458 с.
8. Сафін О. Д., Сідак В. С. Психолого-акмеологічні основи професійного та особистісного самовдосконалення співробітників правоохоронних органів України : монографія. Київ : НА СБУ, 2004. 178 с.
9. Пасічник В. І. Психологічні особливості ефективної управлінської діяльності керівників груп авіаційних фахівців (на прикладі підрозділів інженерно-авіаційного забезпечення) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2004. 216 с.
10. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищі військові навчальні заклади МВС України : монографія / І. В. Воробйова та ін. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2011. 386 с.
11. Психологічні засади ефективної службово-бойової діяльності військовослужбовців військової служби за контрактом внутрішній військ МВС України : монографія / Я. В. Мацегора та ін. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2013. 326 с.
12. Пасічник В. І., Желого А. М. Соціально-психологічні детермінанти професійного становлення командира підрозділу з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних : монографія. Харків : НА НГУ, 2015. 202 с.
13. Афанасенко В. С., Пасічник В. І. Шляхи реалізації перспективної моделі фахівця морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України в умовах переходу на стандарти НАТО. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2020. № 2 (39). С. 121 – 131.
14. Пасічник В. І., Бєлай С. В., Керницький О. М. Психолого-педагогічні умови вдосконалення процесу професіоналізації слухачів магістратури Національної академії Національної гвардії України. *Честь і Закон*. 2020. №. 1 (72). С. 74 – 84.

15. Макаренко Н. В. Теоретические основы и методики профессионального психологического отбора военных специалистов. Киев : Сент-Жак, 1996. 336 с.

16. Пасічник В. І., Керницький О. М., Ліпатов І. І. Прикладна психологія службово-бойової діяльності Національної гвардії України : навч. посіб. Харків : НА НГУ, 2021. 201 с.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2023 р.

UDC 159.9: 658.311.44

V. Pasichnyk, O. Kernickii, O. Yesipova

PROFESSIONAL ANALYSIS OF THE ACTIVITIES OF THE DEPUTY COMMANDER OF THE MILITARY UNIT OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE IN WORKING WITH PERSONNEL AND ITS USE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION ACQUIRED

On the basis of the conducted theoretical and empirical studies, a professional analysis of the activities of the deputy commander of the military unit of the National Guard of Ukraine for work with personnel is provided. The relevance of the above is due to the increase and updating of requirements for the content and quality of the activities to improve the process of professional training of higher education graduates to perform the duties of the specified position. The purpose of the work is determined in the context of the implementation of actual innovations regarding the reform of the moral and psychological support of the formations of the NGU and the transition to NATO standards. The presented research information reveals the content and features of the activity, the main conditions for the implementation of this activity, the psychological components of ensuring the successful performance of professional tasks by the researched specialist, the main indicators of the effectiveness of his work in the position, the most professionally important qualities and the main contraindications to the performance of professional duties, criteria and corresponding indicators of the success of its professionalization.

The possibility of using the specified array of information in the interest of improving the quality of professional and psychological selection and further professional training of specialists of the operational-level medical center is substantiated. It was established that the criteria determined in the course of the study and the corresponding main indicators of the success of the professionalization of the operational-level specialist are the basis for the implementation of psychological monitoring of his readiness to perform the duties.

Key words: activity, professional analysis of activity, professionalization, professional competence, professional training, professionally important qualities.

Пасічник Володимир Іванович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри організації роботи з персоналом Національної академії Національної гвардії України.
<https://orcid.org/0000-0002-4094-049X>

Керницький Олександр Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри організації роботи з персоналом Національної академії Національної гвардії України.
<https://orcid.org/0000-0002-9067-3846>

Єсіпова Ольга Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу Національної академії Національної гвардії України.
<https://orcid.org/0000-0002-7068-0545>